

Cleobulina de Lindos

Margalida Capellà i Soler

Testimonia vitae atque artis

1. Diògenes Laerci, I 89:

Κλεόβουλος Εὐαγόρου Λίνδιος ... γενέσθαι τε αὐτῷ θυγατέρα Κλεοβουλίνην, αἰνιγμάτων ἑξαμέτρων ποιήτριαν, ἧς μένεται καὶ Κρατῖνος ἐν τῷ ὁμωνύμῳ δράματι, πληθυντικῶς ἐπιγράψας (fr. 94 K-A): ἔστιν ἄκμων καὶ σφῦρα νεανία εὐτροχι πάλλω.

Cleòbul de Lindos, fill d'Evàgoras ... tingué una filla, Cleobulina, autora d'enigmes en hexàmetres, que esmenta Cratí en la comèdia que porta el seu nom, però en plural (94 K-A): hi ha una enclusa i un martell per a la donzella de bella crinera.

2. Jeroni, *ad Ol.* 82, 2:

Crates comicus et Telesilla ac Bacchylides lyricus clari habentur. Praxilla quoque Cleobulina sunt celebres.

En el segon any de la vuitanta-dosena olimpíada (451/450 a.C.): El poeta còmic Crates i Telesilla, i el poeta líric Baquilides són tinguts per il·lustres. També Praxilla i Cleobulina són cèlebres.

3. *Suda*, s.vv.:

Κλεοβουλίνη· Λίνδια, θυγάτηρ Κλεοβούλου τοῦ σοφοῦ. ἔγραψεν ἔπη, καὶ γρίφους, καὶ τὸ ἀδόκιμον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν αἰνιγμα, οὗ ἡ ἀρχή· εἰς ὁ πατήρ, παῖδες δὲ δωδέκα, τῶν δὲ ἑκάστῳ παῖδες τριάκοντα.

Cleobulina: de Lindos, filla de Cleòbul, el savi. Escrigué poemes hexamètrics, enigmes i una endevinalla que celebrava l'any, el començament de la qual és: un és el pare i dotze els fills i trenta filles per cadascun.

Κλεόβουλος: ... ἐγένετο δὲ αὐτῷ θυγάτηρ Κλεοβουλίνη, ἑξαμέτρων αἰνιγμάτων ποιήτρια.

Cleòbul: ... tingué una filla, Cleobulina, poeta d'enigmes en hexàmetres...

4. Plutarc, *El banquet dels set savis* (*Moralia* 148c-e i 154ab):

148c-e:

‘Ο δ’ Ἀνάχαρσις ἐν τῇ στοᾷ καθῆστο, καὶ παιδίσκη προειστήκει τὴν κόμην ταῖς χερσὶ διακρίνουσα. ταύτην ὁ Θαλῆς ἐλευθεριώτατα πῶς αὐτῷ προσδραμοῦσαν ἐφίλησε καὶ γελάσας «οὕτως», ἔφη, «ποίει καλὸν τὸν ξένον, ὅπως ἡμερώτατος ὦν μὴ φοβερός ἦ τὴν ὄψιν ἡμῖν μηδ’ ἄγριος».

Ἐμοῦ δ’ ἐρομένου περὶ τῆς παιδὸς ἣτις εἶη, «τὴν σοφὴν», ἔφη, «καὶ περιβόητον ἀγνοεῖς Εὐμητίν; οὕτω γὰρ ταύτην ὁ πατὴρ αὐτός, οἱ δὲ πολλοὶ πατρόθεν ὀνομάζουσι Κλεοβουλίνην».

Καὶ ὁ Νειλόξενος εἶπεν «ἦ που τὴν περὶ τὰ αἰνίγματα δεινότητα καὶ σοφίαν», ἔφη, «τῆς κόρης ἐπαινεῖς; καὶ γὰρ εἰς Αἴγυπτον ἕνια τῶν προβαλλόμενον ὑπ’ αὐτῆς δᾶκται». «Οὐκ ἔγωγ’», εἶπεν ὁ Θαλῆς: «τούτοις γὰρ ὡσπερ ἀστραγάλαις, ὅταν τύχη, παίζουσα χρῆται καὶ διαβάλλεται πρὸς τοὺς ἐντυχόντας. ἀλλὰ καὶ φρόνημα θαυμαστὸν καὶ νοῦς ἔνεστι πολιτικὸς καὶ φιλόανθρωπον ἦθος, καὶ τὸν πατέρα τοῖς πολίταις πρῶτον ἄρχοντα παρέχει καὶ δημοτικώτερον».

«Εἶπεν», ὁ Νειλόξενος ἔφη, «καὶ φαίνεται βλέποντι πρὸς τὴν λιτότητα καὶ ἀφέλειαν αὐτῆς Ἀνάχαρσιν δὲ πόθεν οὕτω τμηλεῖ φιλοστόργως;».

«Ὅτι», ἔφη, «σώφρων ἀνὴρ ἐστὶ καὶ πολυμαθὴς, καὶ τὴν δίαιταν αὐτῆ καὶ τὸν καθαρισμὸν, ᾧ χρῶνται Σκύθαι περὶ τοὺς κάμνοντας, ἀφθόνως καὶ προθύμως παραδέδωκε. καὶ νῦν οἶμαι περιέπειν αὐτὴν τὸν ἄνδρα καὶ φιλοφρονεῖσθαι, μανθάνουσάν τι καὶ προσδιαλεγομένην».

Anacarsis estava assegut al porxo i, al seu davant, hi havia una noieta que li pentinava els cabells amb les mans. Tales l’abraçà, quan anà corrents amb tota llibertat cap a ell, i rient li digué: «Fes tan bell l’hoste que no ens tinguí l’aparença, ell que és tan civilitzat, d’home terrible i agrest».

Quan jo li vaig preguntar qui era aquella noia, em digué: «No coneixes la famosa i sàvia Eumetis? Car així l’anomena son pare, però la majoria li diu Cleobulina pel seu genitor».

I Nilòxen digué: «Sens dubte, lloes de la noia la seva sagacitat amb els enigmes i la seva saviesa; perquè alguns dels plantejats per ella han arribat a Egipte».

«No pas jo —digué Tales—. Car els empra, a l’atzar, jugant-hi com si fossin

astràgals i els llança als qui es troba. Però també posseeix una sensatesa admirable, una intel·ligència política i una manera de pensar filantròpica, i ha fet del seu pare un governant més afable i més solidari amb els seus conciutadans».

«Certament —digué Nilòxen—, un se n'adona quan veu la seva simplicitat i candidesa. Però, per què tracta amb tanta estima Anacarsis?»

«Perquè —digué— és un home prudent i molt savi, i li ha ensenyat generosament i animosa la manera de viure i les purificacions que empren els escites amb els seus malalts. I ara crec que el gombolda i el tracta amb afecte perquè mentre parla amb ell aprèn nous coneixements».

154ab:

«Τί δὲ ταῦθ'», ὁ Κλεόδωρος εἶπε, «διαφέρει τῶν Εὐμέτιδος αἰνιγμάτων; ἂ ταύτην μὲν ἴσως οὐκ ἀπρεπὲς ἐστὶ παίζουσαν καὶ διαπλέκουσαν ὥσπερ ἕτεραι ζωνία καὶ κεκρυφάλους προβάλλειν ταῖς γυναιξίν, ἄνδρας δὲ νοῦν ἔχοντας ἐν τινὶ σπουδῇ τίθεσθαι γελοῖον».

Ἦ μὲν οὖν Εὐμητις ἡδέως ἂν εἰπουσά τι πρὸς αὐτόν, ὡς ἐφαίνετο, κατέσχευεν ἑαυτὴν ὑπ' αἰδοῦς, καὶ ἀνεπλήσθη τὸ πρόσωπον ἐρυθήματος· ὁ δ' Αἰσωπος οἶον ἀμυνόμενος ὑπὲρ αὐτῆς «οὐ γελοιώτερον οὖν», εἶπε, «τὸ μὴ δύνασθαι ταῦτα διαλύειν, οἷόν ἐστιν ὁ μικρὸν ἔμπροσθεν ἡμῖν τοῦ δειπνοῦ προέβαλεν, ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν ἐπ' ἀνέρι κολλήσαντα; τί τοῦτ' ἐστὶν ἔχοις ἂν εἰπεῖν;».

«Quina diferència hi ha —digué Cleodor— entre aquests i els enigmes d'Eumetis? Tal volta no és inconvenient que ella els proposi a les dones, mentre juga i trena, com les altres, cintes i barrioles; però és ridícul que homes sensats hi parin esment».

Eumetis, que de grat li hauria dit quelcom, segons semblava, es va reprimir per vergonya i envermellí el rostre. Però Isop, com si volgués defensar-la, digué: «Per ventura no és més ridícul no saber resoldre'ls, com aquell insignificant que ens ha proposat abans de sopar: 'He vist un home que soldava bronze amb foc damunt un home'? Podries dir-nos què és això?».

5. Ateneu, *Deipnosophistae* X 448bc:

ἀλλ' ἡμεῖς ζητήσωμεν πρότερον μὲν τίς ὁ ὄρος τοῦ γρίφου, † τίνα δὲ Κλεοβουλίνη ἢ Λίνδια προὔβαλλεν ἐν τοῖς αἰνίγμασιν — ἱκανῶς γὰρ εἴρεκεν περὶ αὐτῶν ὁ ἐταῖρος ἡμῶν Διότιμος ὁ Ὀλυμπιηνός, ἀλλὰ πῶς οἱ κωμωδοποιοὶ αὐτῶν μέμνηνται, καὶ τίνα κόλασιν ὑπέμενον οἱ μὴ λύσαντες.

...Ans, nosaltres cercarem primer quina és la definició d'enigma, † però no quina Cleobulina de Lindos proposà en els seus enigmes —car, sobre aquests, el nostre company Diòtim d'Olímpene n'ha parlat prou—, sinó com els poetes còmics els esmenten i quin càstig esperen aquells que no els resolen.

6. Sinesi 470, 13:

Κράτης ὁ κωμικός καὶ Τελέσιλλα καὶ Πράξιλλα καὶ Κλεοβουλίνα ἐγνωρίζοντο.

En el segon any de la vuitanta-dosena olimpíada: estigueren en voga Crates el còmic, Telesil·la, Praxil·la i Cleobulina.

7. Climent d'Alexandria, *Stromata* IV 122:

Ἡ δὲ Κλεοβούλου θυγάτηρ, τοῦ σοφοῦ καὶ Λινδίων μοναρχοῦντος, τῶν ξένων τῶν πατρώων οὐκ ἤδεῖτο ἀπονίπτειν τοὺς πόδας.

La filla de Cleòbul, el Savi i monarca dels lindis, no s'averkonyia de rentar els peus dels hostes paterns.

Fragmenta

Fr. 1 West:

Ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν ἐπ' ἀνέρι κολλήσαντα
οὕτω συψκόλλος ὥστε σύναμια ποιεῖν.

He vist un home que soldava bronze amb foc sobre un home tan estretament com per fer-se d'una mateixa sang.

Fr. 2 West:

Ἄνδρ' εἶδον κλέπτοντα καὶ ἐξαπατῶντα βιαίως,
καὶ τὸ βία ῥέξει τοῦτο δικαιότατον.

He vist un home que robava i ensarronava amb violència, i fer això per la força és el més just.

Fr. 3 West:

Κνήμη νεκρὸς ὄνος με κερασφόρῳ οὔσας ἔκρουσεν

Un ase mort em colpia les orelles amb una pota cornuda.

Comentari

Cleobulina, natural de Lindos, ciutat de l'illa de Rodes, fou filla del savi Cleòbul. Son pare fou considerat un dels set savis; creia que calia educar les dones i, ell mateix en donà exemple amb la seva filla, segons conta Diògenes Laerci al començament de la *Vida* de Cleòbul¹

Cleobulina és una figura pintoresca en un ambient de savis austers. En un moment determinat, segurament en el segle IV a.C., es configura la llegenda dels Set Savis, uns intel·lectuals típics del darrer terç del segle VII i del VI a.C., que intervenen com a mitjancers en els problemes polítics de les comunitats. Segons la llegenda, són contemporanis i coneguts entre ells. En el *Banquet dels set savis*, fins i tot, es troben en contacte amb Isop a qui s'atribueixen, malgrat el seu caràcter impersonal, les faules isòriques, que són una recollició de relats o narracions hel·lenístiques. Sens dubte, aquest afany d'unir la història novel·lada d'un individu a les *gnómai* ens fa pensar en un tipus de literatura popular, a la Grècia antiga, com és el cas del certamen que enfronta Homer i Hesíode, o la rivalitat de Corinna amb Píndar².

El cronista Eusebi, en les seves *Cronologies*, traduïdes al llatí per Sant Jeroni, situa el reconeixement dels Set Savis com a tals durant l'arcontat de Demàsius, a la cinquantesima olimpíada, això és a l'any 580/579 a.C.³; mentre que data Cleobulina en el segon any de la vuitanta-dosena olimpíada, és a dir, l'any 451 a.C., i la fa contemporània de Crates, de Baquilides, de Praxíl·la i de Telesíl·la. Igualment, Sinesi de Cirene coincideix amb la datació de Cleobulina feta per Eusebi.

Cratí, un dels mestres de la Comèdia Antiga, escrigué les *Cleobulines*, on tractava aquesta poeta i la devia caricaturar. Altrament, el títol en plural de la comèdia troba un paral·lel en els *Arquílocs* del mateix Cratí o en els *Hesíodes* de Teleclides. El més probable és que el fr. 94 K-A de les *Cleobulines* sigui el començament d'un enigma de Cleobulina, en el qual Meineke ha vist un sentit obscè. A més, hi és patent la influència homèrica en el lèxic⁴.

Cleobulina també apareix com un personatge mut en *El banquet dels set savis* de Plutarc, on és anomenada Eumetis. Aquest nom l'hi posà el savi Cleòbul, i significa «la de bona intel·ligència»; però tothom li diu Cleobulina per son progenitor. Té un toc femení en el seu tracte amb l'escita Anacarsis, amb qui

1. Diògenes Laerci, I 91: ἔφη δὲ δεῖν συνοικίζειν τὰς θυγατέρας, παρθένους μὲν τὴν ἡλικίαν τὸ δὲ φρονεῖν γυναῖκας: ὑποδεικνύς ὅτι δεῖ παιδεύεσθαι καὶ τὰς παρθένους.

2. M.R. LEFKOWITZ 1981: 63-65; J.A. FAIRWEATHER 1974: 231-275.

3. Demetri de Falèron data els Set Savis durant la primera pitíada, 582/1 a.C., i Apol·lodor només situa cronològicament l'*acme* de Tales de Milet el 585/4 a.C. a partir de l'any en què aquest savi va predir l'eclipsi, segons Hdt. I 74. Per tant, cal fixar la datació dels Set Savis en el temps entre finals del VII i començaments del VI a.C.

4. Cf. *Od.* III 434 ἀκμονα τε σφῆραν τ' ευποιήτόν τε πυράγορην. II. XXIII 13, 301, 351 ἔυτρίχας ... ἴππους.

es capté afectuosament; Tales de Milet (Plutarc, *Moralia* 148c-e) opina que, potser, d'aquesta manera adquireix nous coneixements. Un poc més endavant (154ab), el metge Cleodor comenta que la filla de Cleòbul proposa innocentment els seus enigmes a les dones «mentre juga i trenca, com les altres, cints i barrioles». Tot i que Eumetis ho sent, no respon per pudor, reacció típica de les dones gregues. La formulació de frases enigmàtiques constitueix per a ella, com per a les heroïnes del teatre tràgic, l'única via de transmissió del seu saber⁵. Expressar-se en engimes és, en l'àmbit grec, quelcom propi de les dones, teixidores de fils i també de paraules, car la tasca de teixir és exclusivament femenina i no pot exercir-se sense l'aplicació de la *metis* que Atena atorga a la dona en fer-la particip dels secrets d'aquest art. Certament, Cleobulina té una bona *metis* i, per això, s'anomena Eumetis, ja que no es limita a fer les tasques femenines del teler, sinó que també és autora d'enigmes. Tanmateix, resulta poc creïble que fossin en hexàmetres, com afirma la *Suda* a l'entrada de Cleòbul (ἑξαμέτρων αἰνιγμάτων ποιήτρια); en canvi, a l'entrada de Cleobulina, li atribueix poemes en hexàmetres, enigmes i l'endevinalla referent a l'any. Ara bé, les informacions d'aquest lèxic tardà no són sempre correctes, i una prova és que aquesta endevinalla de l'any sembla ésser que és de Cleòbul⁶:

εἷς ὁ πατήρ, παῖδες δυοκαίδεκα. τῶν δὲ ἑκάστῳ
παῖδες δις τριάκοντα διάνδιχα εἶδος ἔχουσαι
αἱ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδεῖν, αἱ δ' αὖτε μέλαιναι
ἄθάνατοι δὲ τ' εὐῶσαι, ἀποφθινύθουσιν ἅπασαι.

Un és el pare, dotze els fills. Cada un d'ells
té dues vegades trenta filles, de rostre altern.
Unes es deixen veure blanques, altres negres.
Totes són immortals, i totes es consumeixen.

No obstant això, Cleobulina degué escriure un tipus d'enigma semblant. De fet, conservem tres endevinalles (frr. 1-3 West, *IEG* II 50-51) atribuïdes espúriament a Cleobulina pels Δισσοὶ λόγοι (datables pels volts del segle IV a.C.): el primer vers de la primera coincideix amb la que esmenta Plutarc (*Moralia* 154b), la solució de la qual sembla ésser «la ventosa»; la de la segona «el combat» i la de la tercera «la flauta frígia» (que sovint es feia amb ossos d'ase). Altrament, Ateneu (X 448bc) informa que Diòtim d'Olímpene tractà extensament els enigmes de Cleobulina. Gaudí de bona anomenada i, àdhuc, d'acord amb el testimoniatge de Plutarc (148d) en boca de Nilòxen, la seva fama arribà fins a Egipte. Sigui com sigui, Plutarc, en el *Banquet dels*

5. Ana IRIARTE 1990: 129.

6. Diògenes Laerci, I 91 (= *Anth.Pal* IX 101).

set savis, ens presenta la filla de Cleòbul com una noia cànvida, però, alhora, famosa i sàvia. Segons la caracterització que en fa Tales, posseeix certament una saviesa política: és sagaç, sensata, filantròpica i hàbil en assumptes polítics. Aquesta saviesa de Cleobulina, de segur, influí en Cleòbul, de manera que el convertí en un governant més afable i generós envers els seus súbdits. El mateix Aristòtil (*Περὶ φιλοσοφίας* fr. 8, 1 Rose) considera els Set Savis descobridors de virtuts polítiques i els assigna el tipus de saviesa que esmenta en tercer lloc: una saviesa pràctica que defugia tota especulació. Però, alhora, Cleobulina té cura de les tasques típicament femenines i, al voltant del teler, explica enigmes a les dones o pentina Anacarsis i, fins i tot, fa feines que corresponen als servents com rentar els peus als hostes del seu pare⁷. Cleobulina és propera a Safo des del punt de vista geogràfic, car ambdues habitaren en illes del mar Egeu; no obstant això, és més aviat una poeta gnòmica que no pas lírica: compositora d'endevinalles i d'enigmes i bona consellera, com el seu pare Cleòbul. Tot plegat evidencia l'existència, a Grècia, d'un tipus de literatura sapient i proverbial, d'un fort caràcter oral, que, malauradament, en la seva major part, s'ha perdut.

7. Climent d'Alexandria, IV 122.

Referències bibliogràfiques

- J.A. FAIRWEATHER, «Fiction in the Biographies of Ancient Writers», *Ancient Society*, 1974, pp. 231-275.
- C. GARCÍA GUAL, *Los siete sabios (y tres más)* Madrid, Alianza Editorial, 1989, pp. 115-117.
- A. IRIARTE, *Las redes del enigma. Voces femeninas en el pensamiento griego*, Madrid, Taurus, 1990.
- M.R. LEFKOWITZ, *The Lives of the Greek Poets*, Baltimore, Johns Hopkins, 1981.
- M.L. WEST, *Iambi et elegi Graeci*, Oxford 1972.